

**İSRAİL-FİLİSTİN BARIŞI VE ULUSLARARASI SİSTEM
KURAMSAL SINIRLAR ÜZERİNE BİR DENEME****Gökhan BACIK**Fatih Üniversitesi**Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Filistin-İsrail sorunu uluslararası sistemin artık rutin olarak görülen bir parçası haline gelmiştir. Yaklaşık yarım yüzyılı aşkın bir süredir bölge için muhtemel olan barış projelerini tartışmaktayız. Aynı süre içinde şüphesiz savaşlar ve çatışmalar başta olmak üzere her türlü insani dram devam etmiştir. Üstelik İsrail-Filistin sorunu uluslararası ilişkiler disiplini öğreten akademisyenler için önemli bir konudur ve yüzlerce insanın üzerinde bilimsel çalışmalar yaparak geçimini sağladığı bir konu haline gelmiştir. Aynı sorun yine zaman içinde kendine ait kahramanlar, aktivistler ve dahası kendine ait entelektüel ayrımlar ortaya çıkarmıştır. Bugün batıdan doğuya bir çok ülkede entelektüellerin nasıl ayrıştığı konusunda önemli bir faktör de Filistin-İsrail sorununa nasıl baktıkları ile ilgilidir. Böylece Filistin-İsrail sorunu kendine özgü nitelikleri olan bir fenomen haline almıştır. Hatta denilebilir ki artık bu sorun kendisinden başka bir 'şey'e dönüşmüştür. Farklı alanlarda bir çok farklı konu ele alınırken Filistin-İsrail sorununa atıflar yapılmaktadır. Pratik olarak literatürde Filistin-İsrail sorununun bir tür yazınsal genişlemesinden söz edilebilir (re-contextulization). Artık her şey bu sorunla ilgilidir.

Bu denemede Filistin-İsrail sorunu ile ilgili dört kuramsal nokta ele alınacaktır. Bu dört noktanın ele alınmasındaki amaç sorunun neden uluslararası sistem içinde bir türlü çözülemediğinin anlaşılmasına yöneliktir. Böylece sistemik faktörlerin düzenli olarak sorunun çözümünü nasıl engellediği açıklanmaya çalışılacaktır. Bir başka ifade ile Filistin-İsrail sorununun yapısı, hatta çözümsüzlüğü, sorunun bir parça da uluslararası sistem içinde nasıl yer aldığı ile ilgili olmasıdır. Sistemin üretmiş olduğu sonuçlar doğrudan Filistin-İsrail sorununu etkilemektedir.

Birinci Nokta: Sistemik Bir Çözümün Gerekliliği

Öncelikle Filistin-İsrail sorunu bir sistemik sorundur ve böyle olduğu için sistemik bir çözüme ihtiyaç duymaktadır. Geçen yüzyılda uluslararası sistemin geçirdiği çeşitli evreler belirli yapısal sorunları çözümlenmemiş olarak ortada bırakmıştır.(1) Tarihsel olarak başta Filistin-İsrail sorunu olmak üzere bir çok sorunun kökeninde, uluslararası sistemin geçen yüzyılda geçirmiş olduğu merhaleler vardır. Daha vahim olan sistemin ürettiği sorunlar hem çözülmesi zor olanlardır, hem zaman içinde sistemin içinde olup bitenlere göre değişen dengeler oluştururlar. Pratik olarak ifade etmek gerekirse sistemde olup biten her şey, başta Filistin-İsrail sorunu olmak üzere, bütün sistemik sorunların dengesini ve yapısını değiştirir. Böylece mantıksal olarak düşünülürse uluslararası sistemde olup biten her kayda değer olay Filistin-İsrail sorununu etkilemektedir. Özellikle uluslararası sistem içinde gücün nasıl dağıtıldığı bu noktada önem kazanmaktadır. Aynı şekilde mesela 11 Eylül saldırılarından sonra, uluslararası sistemin geçirdiği dönüşümler Filistin-İsrail sorununu doğrudan etkilemiştir. Nitekim saldırılardan sonra bölgede çok kanlı olaylar yaşanmıştır. Bir benzetme ile dile getirecek olursak sistemik sorunlar uluslararası sistemin tektonik yapısındaki fay hatlarına benzerler; sistem içindeki her salınım bu alanlarda kalıcı iz bırakır.

Aynı bağlamda bir başka uygun örnek Afganistan olayıdır. Özellikle 11 Eylül'den sonra Afganistan "teröre karşı ilan

edilen savaşta" bir cephe halini almıştır. Afganistan'ın öne çıkması bir tesadüf olmadığı gibi salt Usame bin Laden faktörü ile de açıklanamaz. Daha bilenen bir çok terörist değişik ülkelerde yaşamaktadırlar. Bu noktada altı çizilmesi gereken durum Afganistan'ın sistemik bir sorunu temsil etmesidir. Şimdi Almanya'dan ABD'ye dünya devletleri "modern ve demokratik" bir Afgan devleti yaratmak için bir araya gelmektedir. Yine bu devletler çok bilinen bazı konuları gündeme getirmektedir: Afgan kadınının özgürlüğü, Afgan çocuklarının eğitimi... Ama şurası unutulmamalıdır ki bütün benzer dış politika söylemlerinin arkasında realpolitik gerçek bir neden olarak bulunmaktadır. Neredeyse hemen herkes Afganistan'ın uzun yıllar ABD ve SSCB arasındaki dolaylı savaşta bir cephe olduğunu unutmuş gibi davranmaktadır. Bugün bu ülkede yaşanan sorunların çoğu aslında doğrudan Afganistan'da gerçekleşen ABD-SSCB 'dolaylı' savaşının geç sonuçlarıdır. Kuramsal olarak ifade etmek gerekirse, SSCB ve ABD arasındaki denge bir sistemik sorun olarak Afganistan sorununu doğurmuştur.

Irak sorunu da benzer bir başka sistemik çatışmadır. Kısaca özetleyecek olursak bu sorun uluslararası sistemin Soğuk Savaş'ın son yıllarından bugüne kadar yaşadığı dönüşümün ürettiği bir sorundur. Özellikle ABD'nin uluslararası sistem içindeki konumu Irak sorunu bağlamında yeniden tanımlanmıştır. Yine ABD Irak sorunu bağlamını bir çerçeve kabul ederek Orta Doğu'da hem kendi açısından, hem bölge ülkeleri açısından yeniden yapılanma süreci oluşturmuştur. Bugün fakir Irak halkının düşünceleri dikkate alınmaksızın Batılı ülkelerin liderliğini yaptığı uluslararası camia bu ülke hakkındaki planlarını uygulamaya çalışmaktadır. Şüphesiz bu Irak halkı için bir çare üretmek değil, sistemik düzeydeki yansımaların güçlü ülkeler tarafından Irak'ta denenmesidir. Şunu açıklıkla belirtmek gerekirse uluslararası sistemin içindeki gücün dağılımı sürekli olarak fiziksel biçimde değişik alanlarda yansımalar doğurur. Böylece tıpkı Afgan sorununda olduğu gibi Irak sorununda da çözüm için bütün sistemi ilgilendiren planlar gerekmektedir.

Yukarıdaki çerçeveyi takip edersek, uluslararası sistemin yirminci yüzyılın sonunda geçirdiği evrimsel süreç Filistin sorununu doğurdu denebilir. Yine bir sistemik sorun olarak, Filistin sorunu sistemin doğasından ve evriminden kaynaklanan bir çok faktörden etkilenmiştir. Mesela İngilizlerin bölgeden çekilmesi, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Körfez Savaşı, İran-İrak Savaşı ve nihayetinde 11 Eylül olayları...bütün bunlar Filistin sorununu etkilemiştir.

Peki bu tartışmalardan sonra, sistemik bir sorun olmak ne anlama gelmektedir? Öncelikle, uluslararası sistem içinde gücün nasıl dağıtıldığı ve bu bağlamda dünya ülkelerinin meydana getirdiği hiyerarşik ilişkiler, birinci derecede sistemik sorunları anlamak açısından önemlidir. İkinci olarak, her ne kadar dahili sorunlar etkili olsa da, sistemik sorunlarda dış faktörler daha belirleyicidir. Üçüncü olarak, sistemik sorunlarla yüz yüze kalan aktörler/devletler hiç bir şekilde kendilerini dünyada olup biten olayların etkisinden uzak tutamazlar. Doğal olarak istikrarsızlık ve kırılganlık sistemik sorunların doğasını oluşturur. Bütün tartışmadan çıkan sonuç şudur: Başta Filistin-İsrail sorunu olmak üzere bütün sistemik sorunlar ancak sistemik bir çerçeve ve proje içinde çözülebilir. Kuramsal çerçeveyi Filistin sorununa indirirsek, bütün İslam/ Arap ülkelerinin güçsüz buna karşın ABD'nin en üstte olduğu bir güç dağılımı içinde Filistinliler için adil bir barış sadece bir fantezidir. Uluslararası sistem içindeki halihazır güç dağılımını düşünürsek Filistinliler için ya ABD baskısına ve İsrail'in gelişmiş askeri gücüne karşı savaşmak, ya da yine aynı güç ekseninin oluşturacağı bir barışı kabul etmek durumundan başka seçenek ortaya çıkmıyor.

Eğer sistem düzeyindeki sınırları bir kenara bırakırsak, Filistin-İsrail sorununa bir çare aramak imkansız hale gelecektir. Hatta uluslararası sistemin içindeki gücün dağılımını yeniden gözden geçirirsek, bir Filistin-İsrail sorununu

'doğal' olarak bile niteleyebiliriz. Burada 'doğal' kelimesi kasıtlı olarak kullanılmıştır çünkü bugünkü uluslararası sistemin böyle bölgesel sorunlar oluşturması yapısal bir sonuçtur. Bir bakıma uluslararası sistem benzer sorunları doğurarak kendini sürdürmektedir (re-produce). Wallerstein merkezli bir okuma ile düzenin merkezi ancak çevredeki benzer krizlerle kendini sürdürebilir. Halihazır uluslararası yapı, kökeni geç Orta Çağ'a dayanan bir Avrupa sisteminin genişlemiş halidir. Bu yayılma sürecinde Batılı kurumlar, kavramlar ve değerler Batı-dışı alanlara taşınmıştır. Yani tarihsel olarak uluslararası sistemin ortaya çıktığı kabul edilen 17. yüzyıldan beri zaten çevre hep merkeze göre oluşturulmuştur.

İkinci Nokta: Tarafların Çokluğu

İkinci kuramsal sınır, Filistin-İsrail sorununun hiçbir şekilde ikili bir çatışma olmadığıdır. Sorunun bir çok tarafı bulunmaktadır. Şüphesiz bir sorunun taraflarının sayısı çözümü meydana getirmek açısından birinci derecede etkilidir. Ne var ki, Filistin-İsrail sorununda taraf sayısı ender görülecek kadar yüksektir. Bir kere, bu sorun bütün Müslümanların taraf olduğu bir durumdur. Yüz milyonlarca Müslüman gerekli bilgi olmaksızın Filistin tarafını İsrail'e karşı savunmaktadır. Yani bir bakıma insanlar zihinlerindeki sembolik evrende olayı algılamaktadırlar. Bu denemenin yazarı Filistin'in sosyalist lideri Yaser Arafat'ın bir Cuma çıkışı Ankara'da Türkler tarafından nasıl alkışlandığını hatta bir bakıma kutsandığını görmüştür. Bu çok önemli sosyolojik bir veridir. İnsanlar gerekli bilgi olmadan olayları istedikleri gibi anlamak istemektedirler. Bir çokları için Arafat İslami direnişin sembolüdür. Aynı durum başka isimler için de geçerlidir. Çeçen lider Dudayev, Kıbrıs Türklerinin lideri Rauf Denktaş...bütün benzer isimler sorgulanmaksızın sembolik bir evren içinde kutsanmışlardır. Doğal olarak ulusal hükümetler için İsrail ile masaya oturmak, işbirliği yapmak çok zor bir aşamadır. Bu açıkça kitleler tarafından bir ihanet olarak görülmektedir. Hatta bazıları Filistin sorununun, Filistin liderliğine bırakılamayacağını bunun bütün bir Müslüman topluma ait olduğunu iddia etmektedir. Yani bu bakışa göre bütün Müslümanlar doğal olarak sorunun tarafıdır ve söz hakkına sahiptir. Böylece Filistin-İsrail sorunu içinden çıkılması zor bir hale gelmektedir.

Bunun yanında Araplar doğal olarak sorunun tarafıdır. Arap halkları, hükümetleri eliyle soruna müdahil olmak istemekte ve bu yönde baskılar üretmektedir. Hatta Arap devletleri arasında Filistin sorunu nedeni ile zaman zaman sürtüşmeler ortaya çıkmaktadır. Aslında Filistin sorunu bağlamında bazı Arap ülkeleri çelişkili bir durumdadırlar. Bir kere Filistin bazı devletlere göre kendilerinden İngiliz emperyalizmi aracılığı ile çalınmış bir topraktır. Ürdün, Suriye gibi ülkeler Filistin'in bağımsızlığını tam olarak benimseyememişlerdir. Bunlar kadar olmasa bile Mısır tarihsel olarak Filistin sorununu kendi konumunu Araplar arasında bir yerde tutmak için bir enstrüman olarak kullanmıştır. Çünkü Filistin sorunu Orta Doğu'da kitleleri yönlendirmek için uygun bir araçtır. Kısaca Arap liderler Filistin sorununu bahane ederek kitleleri sadece İsrail'e karşı değil, kendi siyasal konumları lehine de yönlendirmektedirler. Üstelik diğer Arap ülkelerindeki mülteci Filistinlileri düşünürsek sorunun vahim bir başka yönüne işaret etmiş oluruz. Ürdün'de vatandaşlık hakkından mahrum olarak kamplarda yaşayan Filistinlilerin durumu bir insanlık dramıdır. Hatta bu sorun bir Ürdün-Filistin sorunu meydana getirmiştir ki zaman zaman taraflar arasında kanlı çatışmalar meydana gelmiştir. Arapların taraf olarak sorunun çözümünü zorlaştırdığı bir yapı içinde, şimdilerde bir oluşum sürecinde olan Filistin kimliği eğer demokratik yönde evrim gösterirse çözüm açısından ümit olabilir. Ancak her şart altında, Filistin-İsrail sorununun bölgesel-küresel bir çok tarafının olması çözümü zorlaştırmaktadır.

Üçüncü Nokta: Seküler Aklın Sınırlandırılması

Üçüncü kuramsal sınır ise Filistin-İsrail sorununun özünü meydana getiren konuların bazılarının seküler nitelikte olmamalarıdır.(2) Bilindiği gibi diplomasi seküler bir eylemdir. Modern uluslararası sistem seküler kurum ve kurallara dayalı olarak kurulmuştur. Böylece her sorunun bir çözümünün (en azından üzerinde anlaşılabilir türde) olduğu varsayılır. Modern diplomasi seküler aklın bir şekilde tarafları uzlaşmaya götürebileceğini kabul eder. Böylece tarafların yapması gereken barışçı yollarla bir araya gelmektir. Felsefi olarak modern diplomasi temelinde insanın egemen olduğu önermesi yatmaktadır. Böylece insanı sınırlandıran tek şey ulusal çıkarlar olabilir. Buna göre çıkarın nasıl tanımlandığı bir ülkenin davranışlarını anlamak için hayati önemdedir. Sonuç olarak diplomasi belirlenmiş, anlaşılabilir bir süreçtir. Ve bu süreç içinde insan aklı rasyonel sonuçlar üretebilir, çünkü egemendir. Ne var ki, Filistin-İsrail sorununun özünde insan aklını sınırlandıran dinsel nitelikli konular bulunmaktadır. Hamas'ın bir basın açıklaması şöyle demektedir: "Filistin sorunu bir toprak sorunu değildir, bir iman sorunudur". Peki bu durumda özünü bir inancın meydana getirdiği sorun üzerine kim tartışabilir? Görüldüğü gibi Filistin-İsrail sorununda seküler aklın sınırlandırıldığı kutsal alanlar bulunmaktadır. Mesela Müslümanların neden Kudüs'ü terk etmeleri gerektiği yönünde bir rasyonel açıklama bulunabilir mi? Yine aynı şekilde İsrail halkına "vadedilmiş toprakları" bırakmaları gerektiği yönünde rasyonel bir telkinde bulunulabilir mi? Belki elitler ve okumuşlar için bu durum bir gerikalmışlığa işaret ediyor olabilir, ancak kitleler için sorunu çözümsüz kılan faktörlerden birisi de budur. Birçokları için sorun hatta tartışılmaz niteliktedir. Filistin-İsrail sorununda her iki taraf için de seküler diplomasi sınırlandırılmış bir vaziyettedir. Burada insan aklının Tanrı karşısında egemenliğini yitirmesi söz konusudur. Peki bu bir çözümsüzlük ise ne olacak? Rasyonel yollar tıkandığı zaman güç belirleyici faktör olarak kaçınılmaz biçimde ortaya çıkar. İki uzlaşmaz taraf olduğu sürece -geçmişteki örneklerin gösterdiği gibi- üç ihtimal söz konusu: Bugün olduğu gibi sürekli bir çatışma, bir tarafın diğer tarafı sindirmesi, veya diğer tarafa tolerans göstererek bir tarafın kontrolü ele geçirmesi. Görüldüğü gibi her bir modelde güç belirleyici faktördür.

Dördüncü Nokta: Eşit Olmayanların Savaşı

Dördüncü kuramsal sınır, Filistin-İsrail sorununun birisi zayıf, birisi güçlü iki aktör arasında gerçekleştiği gerçeğidir. Şüphesiz ekonomik ve askeri açıdan İsrail sorunun güçlü tarafıdır. Ancak İsrail'in asıl gücü sistem içindeki başka noktalardan kaynaklanmaktadır. İsrail, Filistin karşısında dünya çapında geçerli bir psikolojik üstünlüğe sahiptir. Sorunun bir sistemik sorun olduğundan tekrar bahsederseniz, sorunun sistemde nasıl algılandığı önemlidir. Özellikle geçmişteki Holocaust dramı, İsrail'e büyük bir psikolojik avantaj sağlamaktadır. Açıkçası Holocaust bugün İsrail'e bir tür savunma mekanizması üretmektedir. Neden? Çünkü tarihsel anlamı bir kenara, Holocaust bugünkü Batılı epistemoloji içinde neredeyse bir tür tarih felsefesi haline gelmiştir. Doğal olarak batılı zihnin doğuyu, Müslümanı algılamasında bu olay önemli bir yer tutmaktadır. Holocaust pratik olarak herhangi bir İsrail karşıtı tipik bir Batılı zihninde "Ben Hitler olmak istiyorum" türünden bir çağrışım ile resmetmektedir. Böyle bir çerçeve içinde Filistinli direnişçiler fanatik veya terörist olarak algılanmaktadır. Holocaust'un İsrail için bir tür dokunulmazlık mekanizması haline gelmesi Filistin tarafının baş edemediği en önemli sorunlardan birisidir. Böylece tamamen Batı tarihine ait bir trajik tecrübenin sonuçları ile paradoksal olarak bugün o tarihle hiç ilgisi olmayan Filistinliler uğraşmaktadır. Daha kötüsü Holocaust travması sürekli olarak gündemde tutulmaktadır. Batı tarihinin trajik parçası olarak Holocaust aynı zamanda, "Yahudi halkına saygıyı" üzerinde tartışılmaz bir değer haline getirmiştir. Yahudi dramı ile ilgili sonu gelmez kitaplar, filmler, konferanslar dikkate alınırca denilebilir ki Holocaust, Batılı zihin üzerinde bir tür bilinçaltı refleksi üretmiştir. Böylece Filistinliler sadece somut bir 'düşman' ile savaşmıyor, aynı zamanda Batı medeniyetinin bilincine ait soyut bir simge ile de savaşmaktadırlar. Burada bir örnek olarak ABD'li Cumhuriyetçi bir Kongre üyesinin konu ile

ilgili bir Kongre oturumundan hemen önce söylediği sözler pratik olarak aydınlatıcıdır. Cumhuriyetçi Kongre üyesi Mike Ferguson İsrail'in Batı Şeria'daki askeri eylemlerini açıkça destekleyerek ve üstelik Arafat'ı terörizmi desteklediği için kınayarak şöyle demiştir: "İsrail halkı planlı bir şiddet karşısındadır. Bu şiddet asker ve sivil ayrımı yapmamaktadır. Barbarlık hiçbir şekilde tolere edilemez. Hürriyet aşığı bir ülke olarak, bizler İsrail halkının ihtiyaç duyduğu bu anda onlarla olmalıyız." Ferguson'un kullandığı 'barbarlık' kelimesi açıkça sorunun zihinsel alanda yeniden nasıl tanımlandığını bütün açıklığı ile göstermektedir. Burada önemli olan psiko-tarihsel çerçevedir. Ferguson gibilerinin anlamadığı aynı şekilde planlı olarak Filistinli sivillerin öldürüldüğü, evlerinin yıkıldığıdır.(3)

Sonuç

Bir sistem kabaca kendini meydana getiren kurum ve prensiplerin toplamıdır. Böylece her bir sistem içindeki aktörleri sınırlandıran bir tür ekonomi meydana getirir. Sistem içindeki güçlülerin konumu ve yaptıkları diğer aktörler için sınırları ve imkanları doğurur. Ne var ki, ne zaman sistem yapısal değişimler geçirmeye başlarsa sistemin doğasının üretmiş olduğu bölgesel sorunlar bir tür kısır döngü içine girerler. Artık bu bölgesel sorunların çözümünde bütün sistemin yeniden yapılanması gerçekleşmedikçe ümitli olmak imkansız gibidir. Bugün hiç bir anlam üretemeyecek kadar zayıf Filistinlilerin, sahip oldukları gücün büyük anlamlar ürettiği İsrail tarafına karşı çaresizliklerinin en açık göstergesi Arafat'ın kendi konutunda işgal altında yaşamasıdır. Mevcut sistemin gerçeklerinin doğasına aykırı bir barış girişimi bir tür hayalciliktir. Sonuç olarak sistemik bir sorun olarak Filistin meselesi bütün değişimlerden payını almaya devam edecektir. Sistem ve sorun arasındaki birbirini gerektiren türdeki ilişki ortadan kaldırılmadıkça benzer sorunların çözümü imkansızlaşmaktadır.

* Bu deneme daha önce yayınlanmış olan şu makalem merkez alınarak yazılmıştır: Gökhan Bacık, "Peace and the System", *Peace Review*, (2003) 15:1, pp. 47-51

1. Sistemik dönüşüm ve değişim hakkında bkz: Gilpin, Robert. 1981. *War & Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Bu konuda bkz: Aaded Dawisha, *Islam in Foreign Policy* (London-Cambridge: Cambridge University Press, 1985).
3. Fotopoulos, Takis. 2002. "The Global War of the Transnational Elite", *Democracy & Nature* 8(1).

www.stradigma.com

aylık strateji ve analiz e-dergisi

STRADIGMA.com bir FORSNET e-yayıdır